

ЕВОЛЮЦІЯ ТРАКТУВАННЯ ТА СУТНІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА»

У даній статті відображено еволюцію визначення науковою думкою поняття «потенціал» в економіці; узагальнено погляди сучасних вітчизняних науковців щодо трактування терміна «стратегічний потенціал підприємства»; висвітлено сутність стратегічного потенціалу підприємства як економічної категорії.

В даній статті зображена еволюція визначення науковою думкою поняття «потенціал» в економіці; узагальнено погляди сучасних вітчизняних науковців щодо трактування терміна «стратегічний потенціал підприємства»; висвітлено сутність стратегічного потенціалу підприємства як економічної категорії.

The given paper highlights the evolution of the "potential" definition by the economic opinion in the economy, the views of modern native scientists as to the interpretation of the term "strategic potential of the enterprise" is generalized, it elucidates the essence of strategic potential of the enterprise as economic category.

Ключові слова: стратегічний потенціал підприємства, виробничий, економічний, науково-технічний, народногосподарський потенціал, конкурентне середовище.

Формування нового способу мислення, протилежного класичному, загальноприйнятому, розповсюдженню «нової управлінської парадигми», поширення таких понять, як «стратегічне планування» та «стратегічне управління» сприяли виникненню категорії «стратегічний потенціал підприємства».

Світова та вітчизняна практика підтверджують: в умовах динамічного розвитку ринкових процесів, нестійкого оточуючого середовища необхідною є переорієнтація зусиль менеджменту підприємств із забезпечення поточних результатів діяльності на формування довгострокових конкурентних переваг. Сьогодні підприємствам потрібно не просто брати активну участь у ринкових подіях, а й навчитися використовувати принцип превентивної активності, коли система управління підприємством орієнтується на набуття здатності бути причиною цих подій.

Об'єктивно виникає питання про пошук можливостей успішного довгострокового функціонування та розвитку підприємства. Джерелом формування таких його можливостей пропонується визнати стратегічний потенціал.

Питання формування й оцінки ефективності використання потенціалу країни, регіону, галузі, підприємства стали предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, сутнісні аспекти потенціалу вивчали Л.Абалкін, І.Ансофф, О.Анчишкін, А.Задоя, Н.Іванов, Е.Фігурнов та ін. Дослідженню потенціалу підприємства присвячені праці В.Авдеєнко,

А.Воронкової, О.Коренкова, В.Котлова, Н.Краснокутської, Є.Лапіна, О.Олексюка, О.Попова., І.Репіної, Н.Рябикіної тощо.

Водночас, в економічній теорії та практиці ще й сьогодні недостатньо уваги приділяється вивченню механізму формування та оптимізації використання стратегічного потенціалу підприємства як окремої економічної категорії. Про важливість цієї проблематики свідчать інтенсивні дослідження сучасних вітчизняних науковців, розпочаті в даному напрямку. Питання створення стратегічного потенціалу підприємства та управління ним знаходять відображення у працях І.Ігнат'євої, О.Колеснікова, Ю.Романовської, О.Россошанської, О.Суцzenко, П.Шаповалова та ін.

Проте аналіз наукових праць вітчизняних дослідників свідчить про наявність неоднозначності у розумінні самої сутності стратегічного потенціалу підприємства, трактуванні його складових та характеру взаємодії між ними. Поняття «стратегічний потенціал підприємства» (як і багато інших економічних категорій) постійно поповнюється елементами нового змісту, уточнюється різними авторами залежно від конкретної мети, яку ставить перед собою той чи інший дослідник. Це зумовлює необхідність його подальшого системного вивчення.

Метою статті є дослідити еволюцію трактування понять «потенціал» та «потенціал підприємства»; розкрити сутність стратегічного потенціалу підприємства як економічної категорії, визначити його структуру та роль у забезпеченні ефективного функціонування підприємства.

Уперше категорія «потенціал» почала використовуватися в економічних дослідженнях у 20-30-ті роки ХХ ст. у зв'язку з вивченням характеру розвитку виробничих сил і виробничих відносин у суспільстві. Згодом С.Г.Струмилін запровадив поняття «економічний потенціал», під яким тлумачив сукупну виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства [27, с.5-6].

Щоб з'ясувати сутність категорії «потенціал», варто звернутися до першоджерел. У Великій Радянській, Українській Радянській Енциклопедіях подано таке трактування терміна. Потенціал (від латинського слова «*potentia*» – сила) – засоби, запаси, джерела, що є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення визначеної мети, здійснення плану, вирішення завдання можливості окремої людини, суспільства, держави в конкретній галузі [5, с.428; 26, с.35].

Схоже визначення знаходимо і в Тлумачному словнику української мови: «потенціал» – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерв; приховані здібності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [18, с.630].

Активно поняття потенціалу почало використовуватися в наукових працях економічного спрямування у 70-80-х роках ХХ ст. Плановий характер

економіки того часу, панування жорсткої системи управління виробництвом і розподілом позначилися й на економічних дослідженнях сутнісних аспектів потенціалу. Завдання нарощування темпів і обсягів виробництва були пріоритетними для вітчизняних підприємств, а збут відігравав другорядну роль.

Така ситуація об'єктивно зумовила орієнтацію досліджень в основному на потенціал виробництва. Досить широко в економічній літературі починає використовуватись категорія виробничого потенціалу. Втім, як справедливо зазначають В.Н.Авдеєнко та В.А.Котлов, різні автори трактують дану категорію по-різному. Немає чіткості у визначенні структури виробничого потенціалу, характеристиці елементів, які його складають [2, с. 8].

Не ставлячи собі за мету детально розглянути всі відмінності у трактуванні зазначеного поняття, слід сказати, що більшість визначень тією чи іншою мірою спираються на ресурси, з одного боку, та досягнення з їхньою допомогою поставлений цілей, з іншого. Наприклад, О.І.Анчишкін вважає, що виробничі ресурси, їх обсяг, структура, технічний рівень і якість характеризують виробничий потенціал народного господарства [4, с.13].

На думку М.І.Іванова та його співавторів, виробничий потенціал об'єднує можливості всіх галузей сфери матеріального виробництва, їх здатність створювати сукупність матеріальних благ, необхідних для забезпечення благополуччя всіх членів суспільства [21, с.13].

Поряд із використанням терміна «потенціал» з уточнюючим словом «виробничий» у науковій термінології існує ще досить широке коло визначень потенціалів, серед яких найпоширенішими є: економічний, науково-технічний, природно-ресурсний, народногосподарський, кадровий, організаційний та ін. Так, Л.І.Абалкін пише: «Особливої уваги заслуговує категорія потенціалу – економічного, виробничого і науково-технічного» [1, с. 214].

На основі аналізу літературних джерел можна зробити висновок, що поняття «економічний потенціал» є ширшим, ніж «виробничий». Е.Фігурнов слушно зазначає, що терміном «економіка» визначається сукупність двох сфер народного господарства – сфери виробництва матеріальних благ і невиробничої сфери. Відповідно в складі економічного потенціалу можна виділити виробничий потенціал, який характеризує ресурси суспільства для створення матеріальних благ, і той, який визначає наші можливості щодо надання невиробничих послуг [28, с.39]. Таке розуміння економічного потенціалу знайшло відображення і у Великій Радянській Енциклопедії [6, с.627].

Щодо трактування інших категорій із перелічених вище, то тут такої чіткості немає. Наприклад, Е. Фігурнов отожднює поняття економічний і народногосподарський потенціал [28, с.39]. О.А.Задоя вважає, що ці категорій різні, більше того, економічний потенціал є складовою частиною

потенціалу вищого порядку – народногосподарського [10, с. 19].

Більшість дослідників розглядали потенціал з позицій загальнодержавного, регіонального чи галузевого рівнів управління економікою. Водночас, важко не погодитись з думкою В.Н.Авдеєнка та В.А.Котлова, що вивчення проблеми формування і підвищення ефективності використання потенціалу необхідно починати з основної виробничої ланки – підприємства, оскільки воно є ядром всіх інших господарських систем [2, с.7]. Ці автори першими визначили категорію «потенціал підприємства» (щоправда, з уточнюючим словом «виробничий») та зробили спробу систематизувати погляди інших науковців на трактування терміна «потенціал».

В.Н.Авдеєнко та В.А.Котлов вважають, що виробничий потенціал – це сукупність ресурсів господарської системи, наданих в її розпорядження для виробничої діяльності. Кількісні і якісні параметри цих ресурсів, а також їх інтеграція свідчать про виробничі можливості цієї системи [2, с. 9].

Швидкий розвиток ринкових процесів в Україні після здобуття незалежності, формування конкурентного середовища, здійснення підприємницької діяльності на принципах самоокупності та самофінансування об'єктивно зумовили поглиблення досліджень у галузі економіки підприємства.

Багато праць вітчизняних науковців останнім часом присвячені вивченню різних аспектів потенціалу підприємства, оскільки дослідження даної категорії має не лише теоретичне, а й практичне значення. В табл. 1 відображено трактування різними авторами терміна «потенціал підприємства» з посиланням на час дослідження.

Враховуючи, що в сучасних економічних дослідженнях підприємство розглядається як відкрита система, а економічна складова діяльності підприємства є основною і виступає головним об'єктом управління і аналізу, категорію «економічний потенціал підприємства» можна вважати тотожною категорії «потенціал підприємства».

Зміст економічного потенціалу підприємства формують дві складові:

✓ об'єктивна – сукупність трудових, нематеріальних, матеріальних і природних ресурсів, залучених чи не залучених з яких-небудь причин у процес виробництва, але таких, що володіють реальною можливістю брати участь у ньому;

✓ суб'єктивна – сукупна здатність колективу робітників до оптимального використання наявних ресурсів і створення максимального обсягу матеріальних благ і послуг.

Як видно з табл. 1, незважаючи на деякі відмінності у визначенні потенціалу підприємства різними науковцями, всі вони відштовхуються від загальноприйнятого трактування названої категорії як наявних можливостей, ресурсів, запасів, засобів, що можуть бути використані для

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

досягнення, здійснення будь-чого. У загальному розумінні поняття «можливість» – це засіб, умова, обставина, необхідна для здійснення чогонебудь. Мати можливість – означає мати необхідні умови і засоби. Можливість, для реалізації якої є всі необхідні умови, перетворюється в дійсність. У цьому контексті слід зазначити, що можливості, хоч і є абстрактною категорією, проте мають чітко окреслені сфери прояву, інакше сама їх ідентифікація стає неможливою.

Таблиця 1

Еволюція трактування науковою думкою категорії «потенціал підприємства»

Автор	Визначення	Рік	Джерело
1	2	3	4
І.М. Репіна	Підприємницький потенціал – сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т. ін.), навичок та можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо вироблення товарів, надання послуг (здійснення робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства.	1998	[27, с.7]
О.І. Олексюк	Потенціал підприємства – максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень.	2001	[27, с.7]
А.Е. Воронкова	Конкурентоспроможний потенціал промислового підприємства – це сукупність виробничо-фінансових, інтелектуальних і трудових можливостей підприємства, що забезпечують йому стійкі, конкурентні позиції на ринку.	2001	[8, с.22]
Є.В. Лапін	Потенціал підприємства – інтегральні здатності підприємства максимально задовольняти потреби споживачів, раціонально використовуючи при цьому наявні ресурси і враховуючи інтереси зовнішніх економічних суб'єктів.	2002	[17, с.381]
Н.І. Рябикіна	Потенціал підприємства – це сукупність економічних ресурсів та можливостей, що можуть бути ним використані, реалізовані. Економічний потенціал підприємства є основою для здійснення виробничого процесу і реалізації його основної мети – задоволення потреб суспільства у продукції, яку воно споживає, на вигідніших умовах, ніж це здійснюють його конкуренти.	2003	[24, с.157]
О.В. Коренков	Потенціал розвитку підприємства – сукупна спроможність функціональних потенціалів якісно змінювати параметри функціонування підприємства як системи при реалізації власної стратегії.	2003	[14, с.5]
Н.С. Краснокутська	Потенціал підприємства – можливості системи ресурсів і компетенцій підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів.	2005	[16, с.7-8]
П.О. Шаповалов	Потенціал підприємства – інтегральне відображення (оцінка) поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи таким чином корпоративні та суспільні інтереси.	2006	[29, с.12]

При розгляді підприємства як відкритої системи виникає не лише питання, які можливості воно має в даний момент часу, а й питання, які можливості воно повинно мати в перспективі, щоб забезпечити конкурентоспроможність.

Такі можливості характеризує стратегічний потенціал підприємства. Він є особливою економічною категорією, оскільки розкриває не лише максимально можливі обсяги виробництва продукції при найбільш повному і оптимальному використанні всіх ресурсів, а й визначає здатність підприємства передбачати потенціальні зміни в зовнішньому середовищі та готовність гнучко реагувати на ці зміни.

Проведений аналіз існуючих підходів до трактування поняття «стратегічний потенціал підприємства» підтверджує, що до сьогодні в економічній літературі не сформувалася єдина думка щодо визначення даного терміну.

Н.С.Краснокутська, здійснюючи класифікацію видових проявів потенціалу підприємства, за ступенем реалізації виділяє потенціал фактичний та перспективний – тобто стратегічний, орієнтований на досягнення стратегічних цілей [16, с.9-10]. Схожу класифікацію можна знайти в посібнику О.С.Федоніна, І.М.Репіної, О.І.Олексюка, які вважають, що перспективний потенціал характеризує вектор розвитку підприємства [27, с.10].

Ю.А.Романовська в своїх дисертаційних дослідженнях за часовим горизонтом поділяє потенціал підприємства на діючий і стратегічний. Зовсім інше бачення теорії потенціалів знаходимо в дослідженнях О.А.Сущенко. Вона розглядає економічний потенціал на рівні держави, доводячи, що він як категорія характеризує досягнутий рівень розвитку. А при визначенні перспективних можливих параметрів розвитку слід використовувати не термін «потенціал», а такі поняття, як потенційні можливості, потенційний рівень тощо. Термін «стратегічний потенціал» О.А.Сущенко використовує винятково на рівні підприємства для характеристики його можливостей щодо досягнення визначених цілей в різних напрямках діяльності.

Хоча більшість дослідників погоджуються, що стратегічний потенціал підприємства характеризується ресурсами (наявними чи стратегічними), можливостями (здібностями) та цільовою спрямованістю, все ж різні науковці акценти у авторських визначеннях розставляють по-різному (табл. 2).

На основі даних табл. 2 можна стверджувати, що стратегічний потенціал підприємства характеризується:

- ✓ по-перше, складом і станом наявних ресурсів;
- ✓ по-друге, стратегічний потенціал залежить не стільки від простої наявності ресурсів, скільки від методів їх використання, тобто компетенції як сукупності умінь і технологій;
- ✓ по-третє, ступенем відповідності ресурсного потенціалу та ключових компетенцій стратегічним цілям підприємства;

✓ по-четверте, здатністю внутрішньої системи підприємства (внутрішнього потенціалу) забезпечувати стійкість до впливу зовнішнього середовища (адаптивністю).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз теоретичних підходів до визначення сутності категорії «стратегічний потенціал підприємства»

Теоретичні підходи	Вчені	Джерело
Стратегічний потенціал – упорядкована сукупність ресурсів, що забезпечують можливості підприємства щодо досягнення стратегічних цілей. Головний акцент робиться саме на ресурсах, що використовуються для розробки та реалізації стратегії підприємства.	О.А. Сущенко, І.А. Ігнат'єва, П.О. Шаповалов, О.В. Бурлака	[25, с. 244] [11, с. 26] [29, с. 8] [7, с. 43]
Стратегічний потенціал характеризується, в першу чергу, потенційними можливостями (здібностями) підприємства реалізувати свої цілі при найбільш ефективному використанні ресурсів.	Є.В. Лапін, О.В. Россошанська	[17, с. 381] [23, с. 8]
Стратегічний потенціал підприємства розглядається як узагальнююча характеристика, що відображає здатність до досягнення стратегічних цілей підприємства.	О.Є. Попов, О.О. Колесніков,	[19, с. 189] [13, с. 11]
Стратегічний потенціал підприємства – сукупність стратегічних ресурсів, ключових компетенцій, що забезпечують ефективне досягнення цілей підприємства. У цьому випадку не робиться акцент винятково на ресурсах, можливостях чи цільовій характеристиці, а підкреслюється їх взаємозв'язок.	О.А. Пробоїв, Ю.А. Романовська, Т.М. Кібук	[20, с. 169] [22, с. 7] [12, с. 74]

Отже, стратегічний потенціал підприємства за своєю суттю – це складна, динамічна, ієрархічна й стохастична (за характером взаємозв'язків) система. Очевидним є те, що для розкриття сутності будь-якого об'єкта слід визначити його структуру.

У літературних джерелах можна знайти різноманітні підходи до структуризації стратегічного потенціалу підприємства. Однак досить часто у дослідженнях сучасних науковців важко прослідкувати відмінності у визначеннях структури потенціалу підприємства та стратегічного потенціалу підприємства, хоча економічний зміст цих категорій є різним.

Основним принципом виділення елементів стратегічного потенціалу підприємства має бути оцінка можливостей досягнення стратегічних цілей виробничої системи, що з'являються при використанні даного елемента системи. Отже, елементами стратегічного потенціалу підприємства повинні бути визнані не матеріалізовані засоби виробництва, предмети праці, категорії працівників, а ті можливості досягнення стратегічних цілей виробничої системи, що відкриваються при використанні цих засобів, предметів і категорій.

Тому доцільно погодитися з думкою В.Н.Гавви та Е.А.Божко – авторів посібника «Потенціал підприємства: формування та оцінювання», що складовими стратегічного потенціалу підприємства мають бути здатність і можливість:

- ✓ ефективного аналізу й оцінки політичних факторів у державі і за її межами;
- ✓ ефективного макроекономічного аналізу економічної ситуації в державі і за її межами;
- ✓ ефективного аналізу кон'юнктури і потреб ринку для своєчасного задоволення потенційних покупців;
- ✓ ефективного аналізу ринку факторів виробництва, діяльності стратегічних груп і стратегічного впливу;
- ✓ інновації в галузі створення нових товарів, нових технологій, у менеджменті, маркетингу і т.д.;
- ✓ реалізації нових конкурентоспроможних цілей, стратегій і стратегічних планів та ін. [9, с. 10].

Окремою складною проблемою, яка потребує подальшого дослідження, є пошук і розробка необхідного переліку показників і формул їхнього розрахунку, які дозволили б якісно охарактеризувати відповідну складову стратегічного потенціалу.

Для успішного сталого розвитку підприємства його керівництво має вирішувати завдання на перспективу, яку окреслює стратегічний потенціал. Оскільки у сучасному бізнес-середовищі події відбуваються у прискореному темпі, їм притаманна багатофакторність, виявляти взаємозв'язки і закономірності стало набагато складніше. Саме тому необхідним є принципово новий підхід до управління.

Формування стратегічного потенціалу підприємства є основою і необхідною умовою стратегічного управління в «новій економіці». Водночас, відсутність єдиного підходу до визначення стратегічного потенціалу підприємства, його структури, видових проявів, механізму формування значно ускладнює можливість практичного застосування результатів наукових досліджень, і одночасно, залишає проблемне поле для подальшої роботи в цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики. – Москва: Мысль, 1981. – 351 с.
2. Авдеенко В.Н., Котлов В.А. Производственный потенциал предприятия (Нормативное определение и рациональное использование). – М.: Знание, 1986. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Экономика и организация производства»; № 2).
3. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ. / Науч. ред. и автор предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
4. Анчишкин А.И. Прогнозирование роста социалистической экономики. – Москва: Издательство Экономика, 1973. – 294 с.
5. Большая Советская Энциклопедия в 30-ти томах. Т. 20 / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1975. – 606 с.
6. Большая Советская Энциклопедия в 30-ти томах. Т. 29 / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1978. – 640 с.
7. Бурлака О.В. Система збалансованих показників як інструмент підвищення стратегічного потенціалу підприємства // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2 (57). – С. 43-46.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

8. Воронкова А.Е. Стратегічне управління конкурентоспроможним потенціалом промислових підприємств // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – Донецьк. – 2001. – 28 с.
9. Гавва В.Н., Божко Е.А. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с.
10. Задоя А.А. Народное хозяйство и интенсивное воспроизводство. – К.: Вища школа, 1986. – 154 с.
11. Ігнат'єва І.А. Методологічні основи стратегічного управління підприємством // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – Київ. – 2006. – 45 с.
12. Кібук Т.М. Поелементна структуризація стратегічного потенціалу підприємства // Держава та регіони. – 2008. – № 5. – С. 73-77.
13. Колесніков О.О. Управління стратегічним потенціалом підприємства // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Харків. – 2005. – 17 с.
14. Коренков О.В. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Київ. – 2003. – 19 с.
15. Краснокутська Н.С. Дефініція поняття «потенціал підприємства» в контексті розвитку мікроекономічної теорії // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 5. – С. 54-64.
16. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
17. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия как экономическая категория // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Вип. II. «Економічні науки». – 2002. – С. 380-385.
18. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 3 / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконтіт, 1999. – 927 с.
19. Попов О.Є. Обґрунтування стратегічних рішень у сфері управління потенціалом при формуванні корпоративної стратегії розвитку акціонерного товариства // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2003. – № 2(60). – С. 188-195.
20. Пробоїв О.А. Оцінка стратегічного потенціалу відкритих акціонерних товариств нафтогазової промисловості Івано-Франківської області // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 91. – 2005. – С. 168-178.
21. Производственный потенциал: обновление, использование / Иванов Н.И., Левина Е.В., Михальская В.А. и др.; Отв. ред. Иванов Н.И.; АН УССР. Ин-т экономики промышленности. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.
22. Романовська Ю.А. Формування організаційно-економічного механізму створення стратегічного потенціалу підприємств легкої промисловості // Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Луганськ. – 2006. – 19 с.
23. Россошанська О.В. Системне формування стратегічного потенціалу підприємства // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Луганськ. – 2006. – 19 с.
24. Рябікіна Н.І. Аналіз ефективності використання потенціалу промислового підприємства // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2003. – № 3 (61). – С. 157-163.
25. Сущенко Е.А. Характеристика потенциала предприятия как экономической категории // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2002. – № 5(51). – С. 239-244.
26. Українська Радянська Енциклопедія в 12-ти томах. Т. 9. – Видання друге. – К., 1983. – 558 с.
27. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. – Вид.2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 316 с.
28. Фигурнов Э. Производственный потенциал социалистического общества // Политическое самообразование. – 1982. – № 1. – С. 38-46.
29. Шаповалов П.О. Управління стратегічним потенціалом підприємств аптечної торгівлі // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Донецьк. – 2006. – 17 с.